

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و
نوآوری های ناشی از تحقیق موضوع این پایان نامه
متعلق به دانشگاه رازی است.

دانشکده علوم اجتماعی

گروه علوم سیاسی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته‌ی علوم سیاسی
گرایش علوم سیاسی

عنوان پایان نامه

قدرت و فراز و فرود جنبش دانشجویی در ایران در مقطع (۱۳۳۲-۱۳۷۶)

استاد راهنما:

دکتر محمد ابوالفتحی

استاد مشاور:

دکتر طهماسب علیپوریان

نگارش:

طالب جلیلیان

مهرماه ۱۳۹۳

دانشگاه رازی

دانشکده علوم اجتماعی

گروه علوم سیاسی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته‌ی علوم سیاسی گرایش علوم سیاسی

نگارش:

طالب جلیلیان

عنوان پایان نامه

قدرت و فراز و فرود جنبش دانشجویی در ایران در مقطع (۱۳۳۲-۱۳۷۶)

در تاریخ ۹۳/۰۷/۲۸ توسط هیئت داوران و با درجه به تصویب رسید.

۱- استاد راهنما: دکتر محمد ابوالفتحی با مرتبه‌ی علمی استادیار امضاء

۲- استادمشاور: دکتر طهماسب علیپوریان با مرتبه‌ی علمی استادیار امضاء

۳- داور داخل گروه: دکتر قدرت احمدیان با مرتبه‌ی علمی استادیار امضاء

۴- داور خارج از گروه: دکتر محمد تقی سبزه‌ای با مرتبه‌ی علمی استادیار امضاء

تقدیر و تشکر از:

استاد راهنمای گرامیم جناب آقای دکتر محمد ابوالفتحی

استاد مشاور ارجمندم آقای دکتر طهاسب علیپوریان

استاد محترم جناب آقای دکتر قدرت احمدیان

استاد گرامی جناب آقای دکتر فرهاد دانش نیا

کارشناس محترم رشته علوم سیاسی جناب آقای بهنام مؤمنه

چکیده

ظهور جنبش دانشجویی در ایران و ارتباط آن با قدرت سیاسی، در مقاطع مختلف، فراز و فرودهای پشت سر گذاشته است. رساله حاضر این فراز و فرودها را در ارتباط با قدرت، مورد بررسی قرار داده و مشخص می‌سازد که نوع ارتباط با قدرت تأثیرات عمیقی در خصلت، هدف و کارکرد جنبش دانشجویی داشته است. ارتباط با قدرت سیاسی یا از نوع انقلابی و رادیکال بوده یا از نوع محافظه کار یا اصلاحی با کالبد شکافی ریشه‌های جنبش دانشجویی، مشخص می‌شود که جنبش دانشجویی در هر مقطع ساختارهای متفاوتی داشته و این ساختارهای متفاوت جنبش دانشجویی را یا در قالب جنبش‌های متعارف و کلاسیک قرار می‌دهد یا در قالب جنبش‌های نوین اجتماعی. با توجه به ساختارهای متفاوت مشخص می‌شود که جنبش دانشجویی را با یک نظریه فراگیر و جامع نمی‌توان تبیین کرد بلکه ترکیبی از نظریات متعارف و متأخر لازم است. این رساله با بررسی زمینه‌های اجتماعی و شواهد تاریخی بیان می‌دارد، دوری و نزدیکی جنبش دانشجویی به قدرت سیاسی تأثیر مستقیمی بر کارکرد آن دارد و این دوری و نزدیکی رابطه مستقیمی با ساختار جنبش دانشجویی دارد. در همین رابطه سؤال زیر مطرح می‌شود، که نوع مواجهه با قدرت سیاسی چه تأثیری بر جنبش دانشجویی دارد. برای پاسخگویی به این سؤال فرضیه که مطرح می‌شود عبارت است از: به نظر می‌رسد فراز و فرود جنبش دانشجویی ایران در مقطع مزبور تحت تأثیر دوری و نزدیکی جنبش دانشجویی به ساخت قدرت سیاسی بوده است. برای اثبات این فرضیه و جواب دادن به سؤال اصلی، ما رویکردهای جنبش دانشجویی در مقطع مورد نظر (۱۳۳۲-۱۳۷۶)، قبل و بعد از انقلاب و در مقطع دوم خرداد ۷۶، مورد تجزیه و تحلیل قرار داده و با شواهد تاریخی و مقایسه این مقاطع مختلف باهم، اثبات نموده‌ایم که جنبش دانشجویی، هرگاه رویکرد انقلابی و اصلاحی داشته و از قدرت سیاسی فاصله گرفته، به میزان این فاصله توانسته است به آرمان و کارکردهای خود عمل کند، اما هرگاه رویکرد محافظه کاری در پیش گرفته و به قدرت نزدیک شده یا به عبارتی با آن شریک شده است به این میزان از آرمان‌ها و کارکردهای خود فاصله گرفته است و دگرگونی در ساختارهای جنبش دانشجویی نیز تحت تأثیر این دوری و نزدیکی به قدرت سیاسی بوده است.

کلید واژه ها : قدرت، جنبش اجتماعی، جنبش دانشجویی.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات

۲	۱-۱ شرح و بیان مسئله
۳	۲-۱ اهمیت موضوع
۴	۳-۱ پیشینه و ادبیات موضوع
۶	۴-۱ اهداف پژوهش
۷	۵-۱ سؤال اصلی پژوهش
۷	۶-۱ فرضیه اصلی پژوهش
۷	۷-۱ متغیرها
۷	۱-۷-۱ متغیر مستقل: قدرت سیاسی
۷	۲-۷-۱ متغیر وابسته: جنبش دانشجویی
۸	۸-۱ مدل بحث
۸	۹-۱ روش آزمون فرضیه
۸	۱۰-۱ محدوده پژوهش
۸	۱۱-۱ محدودیت های پژوهش

فصل دوم: مباحث نظری

۱۰	۱-۲ مقدمه
۱۰	۲-۲ گفتار اول: قدرت
۱۰	۱-۲-۲ مفهوم قدرت
۱۱	۲-۲-۲ قدرت و سیاست
۱۲	۳-۲ گفتار دوم: جنبشهای اجتماعی
۱۲	۱-۳-۲ مفهوم جنبش اجتماعی
۱۴	۲-۳-۲ فرآیند شکل گیری جنبش های اجتماعی
۱۵	۳-۳-۲ جنبش های متعارف و جدید (متأخر)
۱۷	۴-۳-۲ ویژگی های مشترک جنبش های اجتماعی
۱۸	۴-۲ گفتار سوم: جنبش دانشجویی
۱۸	۱-۴-۲ مفهوم جنبش دانشجویی به مثابه یک جنبش اجتماعی
۲۱	۲-۴-۲ ویژگی های جنبش دانشجویی
۲۲	۳-۴-۲ دانشجوی و سیاست
۲۳	۴-۴-۲ آسیب های جنبش دانشجویی
۲۴	۵-۲ گفتار چهارم: چارچوب نظری جنبشهای اجتماعی
۲۴	۱-۵-۲ نظریه های متعارف
۲۶	۲-۵-۲ نظریه های متأخر

- ۶-۲ گفتار پنجم: استنتاج نظری درباره شکل گیری جنبش های دانشجویی ۳۱
- ۱-۶-۲ نظریه کارکردی- ساختی ۳۱
- ۲-۶-۲ نظریه های مارکسیستی ۳۲
- ۳-۶-۲ نظریه یورگن هابرماس: ۳۳
- ۴-۶-۲ نظریه جنبشهای جدید اجتماعی ۳۴
- ۵-۶-۲ نظریه فرهنگ سیاسی و جنبش دانشجویی ۳۵
- ۷-۲ گفتار ششم: رویکردهای جنبش دانشجویی در برابر تغییرات اجتماعی و قدرت ۳۶
- ۱-۷-۲ رویکرد محافظه کاری ۳۶
- ۲-۷-۲ رویکرد اصلاحی: ۳۶
- ۳-۷-۲ رویکرد انقلابی: ۳۷
- ۸-۲ نتیجه گیری: ۳۷

فصل سوم: دوران حکومت پهلوی دوم و جنبش دانشجویی

- ۱-۳ مقدمه ۴۰
- ۲-۳ گفتار اول: ساختار حکومت پهلوی دوم ۴۲
- ۱-۲-۳ وضعیت سیاسی پس از کودتای ۲۸ مرداد ۴۲
- ۲-۲-۳ وضعیت اقتصادی ۴۳
- ۳-۲-۳ وضعیت اجتماعی ۴۴
- ۳-۳ گفتار دوم: جنبش دانشجویی در زمان پهلوی دوم (در داخل) ۴۶
- ۱-۳-۳ جنبش دانشجویی پس از کودتای ۲۸ مرداد سال ۳۲ ..... ۴۶
- ۲-۳-۳ دیگر فعالیت جنبش دانشجویی تا ۱۳۳۹ ..... ۴۷
- ۳-۳-۳ جنبش دانشجویی ایران در دههی ۴۰ ..... ۴۹
- ۴-۳-۳ زمینه های شکلگیری جنبش دانشجویی در سالهای ۱۳۵۷-۱۳۴۱ ..... ۵۱
- ۵-۳-۳ واکنش جنبش دانشجویی نسبت اوضاع جامعه در سالهای ۵۷-۱۳۴۱ ..... ۵۷
- ۶-۳-۳ قیام ۱۵ خرداد و تأثیر آن بر جنبش دانشجویی ۵۸
- ۷-۳-۳ رایکالتر شدن مبارزات جنبش دانشجویی ۶۲
- ۴-۳ گفتار سوم: جنبش دانشجویی در زمان پهلوی دوم (خارج از کشور) ۶۵
- ۱-۴-۳ زمینه های شکلگیری جنبش دانشجویی خارج از کشور ۶۵
- ۲-۴-۳ تشکیل سازمانهای دانشجویی در اروپا ۶۶
- ۳-۴-۳ کنفدراسیون و قیام پانزده خرداد ۴۲ ..... ۶۷
- ۴-۴-۳ کنفدراسیون و مبارزات چریکی در ایران ۶۷
- ۵-۳ نتیجه گیری ۶۸

فصل چهارم: انقلاب اسلامی و جنبش دانشجویی

- ۱-۴ مقدمه ۷۰
- ۲-۴ گفتار اول: ساختار جمهوری اسلامی ۷۱
- ۱-۲-۴ وضعیت سیاسی- اجتماعی ۷۱

۷۴	..... وضعیت اقتصادی ۲-۲-۴
۷۶	..... گفتار دوم: جنبش دانشجویی و قدرت بعد از انقلاب ۳-۴
۷۶	..... انقلاب فرهنگی در دانشگاهها ۱-۳-۴
۷۷	..... نگاهی گذرا به تاریخچه جنبش دانشجویی بعد از انقلاب ۲-۳-۴
۸۰	..... قدرت سیاسی و فراز و فرود دفتر تحکیم وحدت ۳-۳-۴
۸۲	..... گفتار سوم: جنبش دانشجویی در دوره اصلاحات ۴-۴
۸۲	..... تبیین جنبش اصلاحات (دوم خرداد ۷۶) ۱-۴-۴
۸۴	..... جنبش دانشجویی و اصلاحات ۲-۴-۴
۸۶	..... نتیجه گیری ۵-۴
۸۸	..... منابع

فصل اول

کلیات

۱-۱- شرح و بیان مسئله

تاریخ همواره شاهد وقوع کشمکش‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و مذهبی میان بخش‌های از مردم و دولت‌ها و حاکمان بوده است، امروزه جنبش‌های اجتماعی به عنوان بخشی از زندگی اجتماعی و سیاسی جهان مطرح هستند و جوامع مداوم با جنبش‌های اجتماعی مختلفی مواجه‌اند. جنبش‌ها از یک سو مشکلات و نارسایی جوامع را منعکس می‌کنند و از سوی دیگر تحولات مهم و مختلفی را در جامعه ایجاد می‌کنند. بررسی تاریخ جوامع بالاخص جوامع جهان سوم نشان می‌دهد که جنبش دانشجویی یکی از مؤثرترین جنبش‌های اجتماعی است که بر تحولات سیاسی اجتماعی کشورها نقش اساسی ایفا می‌کند. یکی از پدیده‌های اجتماعی دوران معاصر ایران جنبش دانشجویی بوده است که در تحولات معاصر نقش بسیار مهمی را عهده‌دار بوده‌اند. کشور ایران چه در زمان خاندان پهلوی و چه بعد از انقلاب ۵۷ شاهد جنبش‌های متعدد دانشجویی بوده و این جنبش‌ها پیش زمینه، جنبش‌های گسترده‌ای نیز بوده‌اند. در تاریخ معاصر ایران دانشجویان از فاکتورهای مهم و تأثیرگذار بر تحولات سیاسی-اجتماعی به شمار می‌آیند.

دوران شکل‌گیری جنبش دانشجویی با گرایش‌های چپ (مارکسیستی)، گرایش‌های ملی و گرایش‌های اسلامی در دوران ۱۳۲۰-۱۳۳۲، بود. سازمان جوانان حزب توده در اوایل سال ۱۳۲۲، در نزدیکی دانشکده پزشکی دانشگاه تهران یک اتحادیه دانشجویی تشکیل داد، در بهمن ۱۳۲۲، مقام‌های دانشگاه تهران این اتحادیه را به عنوان نماینده رسمی دانشجویان دانشکده‌های پزشکی و داروسازی پذیرفتند، در آذر ماه ۱۳۳۴، اتحادیه نامبرده به عنوان تنها نماینده دانشجویان دانشکده‌های حقوق، فنی، ادبیات و کشاورزی نیز پذیرفته شد (کریمان، ۱۳۹۰: ۱۳۲).

انجمن‌های اسلامی دانشجویان که نخستین تشکیل اسلامی رسمی و علنی در تاریخ دانشگاه‌های معاصر است که در اوایل دهه‌ی ۱۳۲۰، توسط دانشجویان دانشگاه تهران تأسیس شد. دکتر محب‌الله آزاده از بنیان‌گذاران انجمن اسلامی دانشجویان معتقد است، این انجمن در سال ۱۳۲۲ در دانشکده پزشکی دانشگاه

تهران تأسیس شده است (همان: ۱۳۷).

احزاب و گروه‌های ملی مانند جمعیت مردم ایران، ملت ایران و... در سال ۱۳۲۹، با دانشجویان ارتباط برقرار کرده و جوانان جبهه ملی را تشکیل دادند که از جبهه ملی و از ملی شدن نفت حمایت کردند (همان: ۱۳۹).

این جنبش‌های دانشجویی پیش قراول نهضت ملی نفت (۱۳۳۲)، انقلاب (۱۳۵۷) و جنبش اصلاحی (۱۳۷۶) بوده‌اند.

دانشگاه به عنوان پرورش‌نندگان علمی و سیاسی و مرکز اصلی رشد و بالندگی جوامع، یکی از پایگاه‌های مهم جنبش دانشجویی و کنکاش در مسائل مختلف جامعه بالاخص امور سیاسی است. دانشجویان به عنوان رکن اصلی دانشگاه نقش اصلی را در این فرایند ایفا می‌نمایند. در بسیاری از کشورها به ویژه کشورهایی که در آنها توسعه شکل نگرفته و ساختار قدرت متمرکز است، جنبش دانشجویی نقش مضاعفی پیدا می‌نماید و نقش جامعه مدنی را نیز ایفا می‌کند. اما جنبش دانشجویی در مقاطعی از تاریخ از مسیر اصلی خود عدول کرده و کارکردهای خود را از دست می‌دهد و محافظه کار می‌شود. چه عاملی باعث می‌شود که جنبش دانشجویی کارکردها و ویژگی‌های خود را از دست بدهد؟

برای پاسخ به این موضوع، این نوشته بر آن است، رابطه جنبش دانشجویی را قبل و بعد از انقلاب و رابطه آن را با قدرت مورد بررسی قرار دهد، و رابطه با قدرت در هر مقطعی چه تغییر و تحولی در جنبش دانشجویی به وجود آورده است و چه تأثیری بر کارکرد جنبش دانشجویی داشته است؟

۱-۲- اهمیت موضوع

تاریخ جوامع به ویژه جوامع جهان سوم نشان می‌دهد که جنبش دانشجویی یکی از عوامل تأثیرگذار بر تحولات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی کشورها بوده است. جنبش دانشجویی از عوامل فکری حاکم بر جامعه علاوه بر علم‌اندوزی، پژوهش و تحقیقات، نسبت به رویدادهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی حساس بوده و عملکرد نخبگان سیاسی را دنبال می‌کند.

در تاریخ معاصر ایران، جنبش دانشجویی عامل مهم و تأثیرگذاری بر تحولات، سیاسی اجتماعی به

شمار می‌آید، در واقع می‌توان شکل‌گیری جنبش دانشجویی در کشور ایران را از نقاط عطف تاریخ معاصر ایران به حساب آورد.

نقش برجسته دانشجویان در رخداد‌های مهمی چون نهضت ملی شدن صنعت نفت و مخالفت با ورود نیکسون معاون رئیس جمهور امریکا به کشور (۶ آذر ۱۳۳۲)، که به شهادت تعدادی از دانشجویان انجامید و همچنین وقایعی که منجر به وقوع انقلاب اسلامی در کشور شد بر اهمیت نقش مؤثر دانشجویان بر تحولات سیاسی اجتماعی جامعه ایران صحنه می‌گذارد. با توجه به اهمیت شناخت انقلاب ۵۷، به عنوان پدیده نیمه دوم قرن بیستم و علل و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری آن می‌توان به اهمیت بررسی نقش جنبش دانشجویی در این فرایند پی برد.

در جوامع جهان سوم در نبود نهادهای مدنی همچون احزاب سیاسی، انجمن‌ها و سندیکاها و ... جنبش دانشجویی این خلاء را پر نموده و نقش این نهادها را ایفا می‌کند. در کشورهای جهان سوم نبض مبارزات سیاسی عمدتاً در کانون جنبش‌های دانشجویی می‌تپد. همچنین با توجه به تحولاتی که در سالهای اخیر (دوم خرداد ۷۶)، که در دانشگاه‌ها به وجود آمده است، شناخت صحیح و علمی جنبش دانشجویی در ایران ضروری به نظر می‌رسد. اهمیت بررسی جنبش دانشجویی و عملکرد آن خصوصاً در ارتباط با مقاطع قبل و بعد از انقلاب و در ارتباط با جنبش اصلاحات قابل درک است، بنابراین باید بدانیم که دانشگاه نبض جامعه است و ضعف یا تپش آن نشانگر سلامت یا بیماری جامعه است.

۱-۳- پیشینه و ادبیات موضوع

با وجود اینکه کتب و مقالات و سخنرانی‌های متعددی در مورد جنبش دانشجویی در ایران و خارج ایران توسط محققان و پژوهشگران داخلی و خارجی صورت گرفته و به چاپ رسیده است، اما در مورد جنبش دانشجویی و رابطه آن با قدرت نوشته منسجم و مستقیمی وجود ندارد. «در پرتو فضای که پیش از وقایع دوم خرداد ۷۶ در دانشگاه‌ها و فعالیتهای دانشجویی به وجود آمد، توجه به جنبش دانشجویی و بررسی آن تا حدودی در چاپ کتب و مقالاتی در این زمینه پرداختند و برخی از مطبوعات کشور مصاحبه‌هایی در این باره با محققان و فعالین جنبش دانشجویی انجام داده و آن را منتشر نمودند.

جمله چشم‌انداز ایران، فصل نامه پرتو، نشریه پگاه، جمله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، نشریه فرهنگ انقلاب و نشریه ایران فردا، صفحاتی به جنبش دانشجویی اختصاص داده‌اند. در این نشریات با صاحب نظران و فعالین جنبش دانشجویی مصاحبه‌هایی به عمل آمده و این مصاحبه‌ها و بحث‌ها بیشتر در مورد ماهیت جنبش دانشجویی قبل و بعد از انقلاب صورت گرفته است. تعدادی از روزنامه‌ها مانند روزنامه اخبار، روزنامه جمهوری اسلامی بعد از وقایع دوم خرداد ۷۶ مصاحبه‌هایی با چند تن از فعالین و صاحب‌نظران جنبش دانشجویی همچون حاتم قادری، حسین سیف‌زاده، عمادالدین باقی، منتشر نموده است.

همچنین در خصوص این موضوع چندین پایان نامه به رشته تحریر درآمده است که عبارتند از:

پایان نامه آقای ابوالفضل گلزاری تحت عنوان «نقش جنبش دانشجویی در پیروزی انقلاب اسلامی» دانشگاه آزا اسلامی واحد تهران مرکز، پایان نامه آقای هوشنگ جیرانی تحت عنوان «جنبش دانشجویی در ایران» دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، پایان نامه آقای سید فرهاد سجادی تحت عنوان «بررسی جامعه‌شناسی جنبش دانشجویی در ایران» دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مرکز، تهران.

اما در مورد جنبش دانشجویی، تغییر و تحول آن در ارتباط با قدرت تاکنون هیچ کتاب و نشریه،

مصاحبه همه جانبه‌ای صورت نگرفته و برای اولین بار است که نگارنده در این موضوع تحقیق می‌کند.

پایان‌نامه‌های فوق از زوایای متفاوتی به جنبش دانشجویی پرداخته، اگرچه زحمت و تلاش آنها قابل

تقدیر است، اما نواقص زیادی در آنها به چشم می‌خورد. زیرا به کارکردهای ویژه‌های جنبش دانشجویی

توجه نکرده و هر کدام از زاویه ارزشی خاصی و به طور جانب‌دارانه جنبش دانشجویی را مورد بررسی قرار

داده‌اند، و شرط بی‌طرفی در تحقیق و مستقل بودن جنبش دانشجویی را مورد توجه قرار نداده‌اند.

همچنین در کتابی تحت عنوان «جنبش دانشجویی تبریز» به قلم آقای عمادالدین باقی از طرف حوزه

هنری سازمان تبلیغات اسلامی چاپ شده، در این کتاب عمدتاً خاطرات دانشجویانی مورد بحث قرار گرفته

که گرایش‌های مذهبی داشته‌اند. کتاب دیگری از همین نویسنده تحت عنوان «جنبش دانشجویی از آغاز تا

انقلاب اسلامی» نیز به چاپ رسیده است، این کتاب نیز جنبه توصیفی دارد و آن هم گرایش مذهبی جنبش

دانشجویی را توصیف می‌کند، در این کتاب طوری وانمود می‌شود که فقط این گرایش، انقلاب ۵۷ را به ثمر

رساند. لذا در این کتاب اصول تحقیق و بی‌طرفی رعایت نشده است.

کتاب دیگری در زمینه جنبش دانشجویی تحت عنوان «جامعه‌شناسی جنبش دانشجویی در ایران» به قلم دکتر جلالی پور چاپ شده است. این کتاب بسیار محققانه و علمی به رشته تحریر درآمده و قابل تقدیر است، اما برای اثبات نظرات و فرضیه‌هایش از گرایش سیاسی خاصی استفاده می‌کند که تا حدودی بی‌طرفی نویسنده را زیر سؤال می‌برد.

کتاب دیگری تحت عنوان «سیر تحول در جنبش دانشجویی» به قلم غلام رضا کریمان به رشته تحریر درآمده که جای قدردانی دارد. اما این کتاب سمت و سوی گرایش سیاسی خاصی را دنبال می‌کند. در مورد جنبش دانشجویی در خارج از کشور دو کتاب در سال ۷۸ به بازار عرضه شد، این دو کتاب تحت عنوان «کنفدراسیون محصلین و دانشجویان خارج از کشوری/اتحادیه صلی» به قلم حمید شولت و افشین متین می‌باشد. در این کتب به جنبش دانشجویی در داخل کشور اشاره‌ای نشده است. علاوه بر مطالب فوق، آقای زیبا کلام، حسین بشریه، حاتم قادری، سیف‌زاده... هر کدام در کتب مختلف اشاراتی به جنبش دانشجویی نموده‌اند.

۱-۴- اهداف پژوهش

اگرچه دیرزمانی است که جنبش‌های دانشجویی مورد بحث و بررسی بسیاری از اندیشمندان، پژوهشگران و جامعه‌شناسان قرار گرفته است. اما موضوع قدرت سیاسی و فراز و فرود جنبش دانشجویی در ایران تاکنون به طور مستقیم مورد تحقیق قرار نگرفته است. در سالهای اخیر (دوم خرداد ۷۶) جنبش دانشجویی پررنگتر شده و وسعت بیشتری پیدا کرده به طوری که کسی نمی‌تواند نتایج حاصله از این جنبش را نادیده بگیرد. ضروری است، به عنوان یکی از مسائل مهم، پژوهش بیشتری در مورد آن صورت گیرد. بنابراین، اولین هدف این پژوهش فهم ماهیت قدرت سیاسی و جنبش دانشجویی است تا متوجه شویم که در مقاطع‌ای که جنبش دانشجویی به قدرت نزدیک شده چه تأثیری بر کارکردها و ویژگی‌های آن داشته است و در همین رابطه چه تغییر و تحولی یا فراز و فرودی در جنبش دانشجویی به وجود آمده است. لذا این فراز و فرود را در مقاطع مختلف در ارتباط با قدرت سیاسی مورد بررسی و مقایسه قرار می‌دهیم تا با این مقایسه متوجه شویم که هر زمان جنبش دانشجویی به قدرت سیاسی نزدیک شده یا به عبارتی با آن شریک شده

است، ماهیت و کارکرد خود را از دست داده و هر زمان که از قدرت فاصله گرفته توانسته است که کارکرد، ماهیت ویژگی‌های خود را حفظ کند.

۱-۵- سؤال اصلی پژوهش

نوع مواجهه با قدرت سیاسی چه تأثیری بر تحولات جنبش دانشجویی داشته است؟

۱-۶- فرضیه اصلی پژوهش

در پاسخ به سؤال اصلی، فرضیه زیر مطرح شده است:

به نظر می‌رسد فراز و فرود جنبش دانشجویی ایران در مقطع مزبور تحت تأثیر دوری و نزدیک شدن به ساخت قدرت بوده است.

۱-۷- متغیرها

۱-۷-۱- متغیر مستقل: قدرت سیاسی

قدرت سیاسی یک مفهوم انتزاعی است و برای تبدیل آن به یک مفهوم انضمامی قابل فهم باید آن را مشخص سازیم.

- قدرت سیاسی در تضاد با جنبش دانشجویی.

- قدرت سیاسی در مشارکت با جنبش دانشجویی.

۱-۷-۲- متغیر وابسته: جنبش دانشجویی

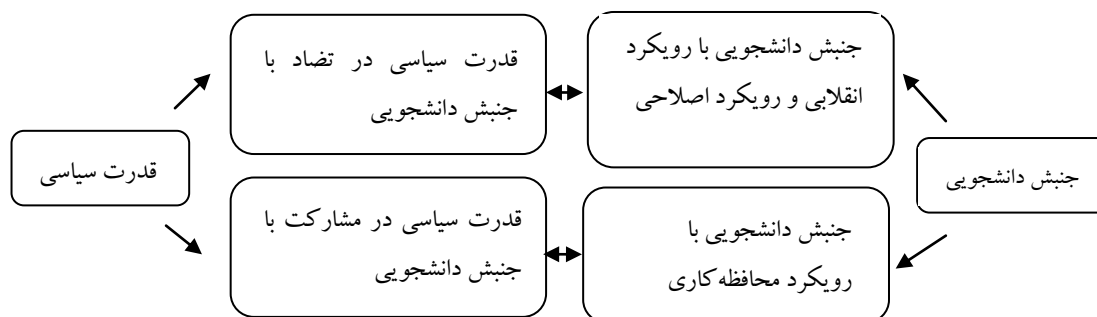
مفهوم جنبش دانشجویی نیز یک مفهوم انتزاعی است که برای تبدیل آن به یک مفهوم انضمامی و قابل فهم رویکردهای آن را به طور اجمالی بیان می‌کنیم:

- جنبش دانشجویی با رویکرد انقلابی

- جنبش دانشجویی با رویکرد اصلاحی

- جنبش دانشجویی با رویکرد محافظه کاری

۹-۱- روش آزمون فرضیه

پژوهش حاضر یک پژوهش تحلیلی-توصیفی است. از این روش نوشتار حاضر از حیث روش‌شناسی رویکرد تحلیلی-توصیفی را مورد استفاده قرار داده است. به عبارت دیگر روش آزمون فرضیه تحلیلی-توصیفی و ابزار آن جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها از منابع موجود کتابخانه‌ای است. در این تحقیق برای تحلیل فرضیه سه سطح از یک پژوهش مدنظر بوده است. در سطح اول منابع مرتبط با موضوع، شامل کتب، پایان‌نامه‌ها، مجلات و... گردآوری می‌شود. در سطح دوم مطالب گردآوری شده را طبقه‌بندی نموده و به روش فیش‌برداری مورد استفاده قرار می‌گیرد. در سطح سوم به تحلیل مطالب پرداخته و نتایج آن استخراج می‌شود.

۱۰-۱- محدوده پژوهش

محدوده این تحقیق، جنبش دانشجویی در ایران در مقطع (۱۳۳۲-۱۳۷۶) می‌باشد.

۱۱-۱- محدودیت‌های پژوهش

پژوهش حاضر همچون موضوعات جدید با محدودیت‌های ویژه‌ای روبرو است. تازه بودن پژوهش و نبود پیشینه پژوهش در موضوع مربوطه و مشکل گردآوری منابع موجود و هزینه زیاد آن از محدودیت‌های پژوهش می‌باشد. همان‌گونه که قبلاً گفته شد در مورد فراز و فرود جنبش دانشجویی در ارتباط با قدرت سیاسی، در ایران تحقیقات جدیدی صورت نگرفته است. بنابراین کمبود منابع چاپ‌نشده مجدد منابع موجود نیز یکی از مشکلات تحقیق می‌باشد.

فصل دوم

مباحث نظری

۲-۱- مقدمه

هنگام بررسی مفهوم قدرت باید توجه داشت، این مفهوم یکی از پیچیده‌ترین مفاهیم در علم سیاست است. این امر تنها نتیجه تاریخ درهم پیچیده و یا اهمیت خاص مفهوم قدرت و اوضاع سیاسی امروز نیست، بلکه علت آن تعاریف متعددی می باشد که از این مفهوم شده است، در عین حال این مفهوم راسل و ممنت ساخته است که به سادگی با مفاهیم دیگر در می آمیزد و شناخت آن را دشوار می سازد. قدرت در طول تاریخ اشکال متفاوتی به خود گرفته است و این خود موجب شده است که نظریات مختلفی در مورد قدرت، شاخص و کارکردهای آن ارائه شود.

۲-۲- گفتار اول: قدرت

۲-۲-۱- مفهوم قدرت

برتراند راسل: «قدرت نتایج مورد نظر است». وبر: «قدرت عبارت است از احتمال اینکه یک کنشگر در یک رابطه اجتماعی در موقعیتی باشد که اراده خود را به رغم مقاومت دیگران اعمال کند. صرف نظر از اینکه این احتمال بر چه مبنایی قرار دارد». موسکاو میلز: «یک گروه منسجم از نظر اجتماعی قابل تشخیص، در یک جامعه معین براساس سودجویی آگاهانه قدرت را اعمال می کنند». پولانزاس: «قدرت را توانایی طبقات اجتماعی برای تحقق مابع عینی و ویژه خود تعریف می کند». (مایکل راش، ۱۳۸۷: ۴۹-۴۶).

فیودور پولاسنکی: «قدرت توانایی واقعی اعمال اراده یکی بر دیگران در حیات اجتماعی، و در صورت لزوم از راه تحمیل آن بر دیگران است، قدرت سیاسی، یعنی؛ یکی از مهمترین جلوه‌های توانایی و استعداد واقعی یک طبقه، گروه یا فرد معین برای اعمال اراده اش می باشد». گریس: «قدرت به طور ساده حد توانایی کنترل دیگران است به طوری که عملی از آنها خواسته شده انجام دهند». دال: «قدرت رابطه میان بازیگران

است که در آن، بازیگری، دیگر بازیگران را به عملی وا می‌دارد که در غیر این صورت آن عمل را انجام نمی‌دادند». لاسیول: «قدرت مشارکت در تصمیم‌گیری و رابطه‌ای میان فردی است». شوار زنبیرگ: «قدرت توانایی تحمیل اراده‌مان است بر دیگران به اتکای ضمانت اجرایی مؤثر در صورت عدم قبول». از تعاریف-های بالا سه اندیشه از مفهوم قدرت می‌یابیم:

۱- قدرت توانایی تحمیل اراده است به رغم مقاومت دیگران.

۲- قدرت رابطه دارندگان اقتدار و تابعان آن است.

۳- قدرت مشارکت در تصمیم‌گیری است (عالم، ۱۳۷۳: ۸۱).

بدین ترتیب، پیداست که تعاریف گوناگونی از قدرت وجود دارد به طور کلی قدرت در معنی توانایی عملی کردن خواسته‌ها به رغم مخالفت دیگران است، البته اگر چنین مخالفتی وجود داشته باشد.

۲-۲-۲ - قدرت و سیاست

بخش مهمی از علم سیاست معاصر به مطالعه قدرت و نفوذ می‌پردازد. در پاسخ به سؤال «چه کسی حکومت می‌کند» علم سیاست روشهای متعدد تصمیم‌گیری را بررسی می‌کند و در پی آن است که منابع و چگونگی اتخاذ تصمیم‌های سیاسی را در اجتماع در یابد. به تعبیر دیوید ایستون، علم سیاست سر و کارش با «تخصیص آمرانه ارزشها» در جامعه است. به بیان صریح، هادولد لاسول، علم سیاست مطالعه این است که «چه کسی می‌برد، چی برده و کی می‌برد و چگونه می‌برد؟» مطالعه روند تصمیم‌گیری هم جالب است و هم مهم. کسی نمی‌تواند مدعی شناخت کلی اجتماع باشد، مگر اینکه از ساز و کار، روند و خصوصیات افرادی که تصمیم‌های سیاسی آن جامعه را اتخاذ می‌کنند، برداشت درستی داشته باشد. به همین لحاظ است که «جامعه‌شناسی قدرت» بخش عمده‌ای از مطالعه علم سیاست را تشکیل می‌دهد (سپریکنز، ۱۳۸۹: ۱۹-۱۸).

اینکه سیاست حوزه مفاهمه است و نه منازعه، با پدیده به نام قدرت سیاسی مغایرت ندارد، اما با سلطه سیاسی در تضاد است. زیرا قدرت سیاسی جمع قدرت همه افراد جامعه است که در خدمت منافع جامعه و حمایت از آن قرار می‌گیرد. در حالیکه سلطه سیاسی به معنای تقسیم جامعه به دو گروه حاکم و محکوم است. این موضوع یکی از واقعیات جهان است که قدرت سیاسی به همه افراد جامعه تعلق دارد در دست عدّه